

Στοιχεία παιδιατρικής σε σύγγραμμα των αρχών του 19ου αιώνα*

Γίτσα Σουτζόγλου-Κοτταρίδη**

Η εργασία αυτή αναφέρεται στο σύγγραμμα του Μάρκου Φιλίππου Ζαλλώνη, που είναι ένα σύντομο σύγγραμμα ιστορικού, πολιτικού, ιατρικού, φιλολογικού και επιστημονικού περιεχομένου. Στο βιβλίο, που γράφτηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και εκδόθηκε στο Παρίσι το 1809 με τίτλο *Voyage à Tine, suivi d'un traité de l'asthme* και με αφιέρωση στον Αλέξανδρο Σούτσο, μεταφράστηκε δε στα ελληνικά από τον Δημήτριο Μαυρομαρά και εκδόθηκε στην Αθήνα το 1888 με τίτλο *Ιστορία της Τήνου*, αναφέρονται πολλά φαινόμενα σε μας ίσως άγνωστα και παράδοξα, μέσα από τα οποία μαθαίνουμε ποιά ήταν η τότε κατάσταση της Τήνου και των άλλων νησιών του Αρχιπελάγους. Γιαυτό και σαν ιστορία μόνο, είναι βιβλίο χρήσιμο και άξιο παρουσιάσεως.

Ο Ζαλλώνης, όντας Έλληνας γιατρός και ιατροφιλόσοφος, περιγράφει ένα λαό ελληνικό, το λαό της ιδιαίτερας πατρίδας του της Τήνου, με πολύ μεγάλη ευαισθησία και με μια οξεία κριτική ματιά. Δεν μπορεί να μη συσχετίσει βέβαια κανείς αυτή του την προσέγγιση στα ιατρικά πράγματα της Τήνου με τη συμρναϊκή του ανατρο-

* Η εργασία αυτή εντάσσεται στα πλαίσια της διεπιστημονικής έρευνας «Αντίληψεις και στάσεις για το παιδί στην ελληνική κοινωνία από τις αρχές του 19ου αιώνα ως σήμερα», που διεξάγει το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί. Ανακοινώθηκε στο Β' Πανελλήνιο Συνέδριο Ιστορίας της Ιατρικής που οργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Ιατρικής και ο Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός στην Αθήνα από 1ης έως 4ης Νοεμβρίου 1984.

** Ερευνητής στο ΕΚΚΕ.

φή, την εκπαίδευσή του στο Παρίσι και το καθολικό του θρησκευμα.

Εκτός από το λαογραφικό ενδιαφέρον του συγγράμματος, κρίνω πως ένα ακόμη ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το έκανε κατάλληλο για παρουσίαση.

Το κείμενο παίρνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και από το αντικείμενο των επιλεγμένων αποσπασμάτων που δείχνουν την τάση ορισμένων γιατρών, και μάλιστα πρακτικών, να ενασχολούνται ιδιαίτερα με την παιδική ηλικία ήδη από την εποχή εκείνη. Φυσικά, οι ασκούντες τότε την ιατρική πράξη ήταν στο μεγαλύτερο μέρος πρακτικοί. Από τους πρακτικούς αυτούς αρκετοί βέβαια ήσαν αγύρτες, οι περισσότεροι όμως αντιμετώπιζαν το αντικείμενό τους με ιδιαίτερη σοβαρότητα. Οι επίσημοι γιατροί ήσαν πολύ λιγότεροι και συνήθως αθροισμένοι στα μεγαλύτερα εμπορικά και διοικητικά κέντρα. Στους τελευταίους ανήκει και ο συγγραφέας του συγγράμματος αυτού, ο οποίος διαπιστώνει και υπογραμμίζει τον ανασταλτικό ρόλο που οι μοιρολατρικές και δεισιδαίμονες αντιλήψεις, η άγνοια καθώς και η λανθασμένη γνώση παίζουν στην αντιμετώπιση της υγείας και της νόσου. Αλλά και όταν ακόμη οι αντιλήψεις αυτές είναι ολοφάνερα λαθεμένες, παραδέχεται ότι η εκρίζωσή τους είναι πραγματικά δύσκολη. Ακόμα, ο Ζαλλώνης θίγει και ένα θέμα «ηθικής» στην ιατρική πρακτική, κατακρίνοντας την εκμετάλλευση της αμάθειας και της δεισιδαμονίας των κατοίκων εκ μέρους των πρακτικών γιατρών.

Από το σύγγραμμα αυτό επέλεξα και παρουσιάζω αποσπάσματα με παιδιατρικό ενδιαφέρον. Θα αναφερθώ δηλαδή, εν συντομία, στην ανατροφή των παιδιών, στα έθιμα που αφορούν την υγεία, στις αρρώστιες, στη «δεισιδαίμονα θεραπεία» όπως χαρακτηριστικά την ονομάζει, και τέλος στην εμπειρική ιατρική θεραπεία.

Στον τομέα της ανατροφής, η λανθασμένη γνώση έχει τις εξής συνέπειες: με το σπαργάνωμα εμποδίζουν την ανάπτυξη των φυσικών δυνάμεων και τη σωστή κυκλοφορία, με τα «παυσίπονα» εθίζουν τα παιδιά σε ναρκωτικές ουσίες, τα στερούν δε από το λαμπρό μητρικό πρωτόγαλα πιστεύοντας ότι τα βλάπτει.

Παραθέτω αποσπάσματα:

«Καθ' ἣν στιγμὴν γεννηθῇ τὸ παιδίον, πλύνουσι αὐτό... (καί) ἀκολούθως τὸ σφίγγουσι δυνατὰ ἀπὸ τῶν ποδῶν μέχρι τῶν ὤμων ἐντὸς σπαργάνων, καλυπτόντων τοὺς βραχίονας καὶ τὰς χεῖρας, ὅσον μόλις δύναται ν' ἀναπνέῃ ὥστε ὁμοιάζει δέμα προωρισμένον

ν' αποσταλή πολύ μακράν»... «'Η μέθοδος τού σπαργανοῦν τὰ βρέφη», παρατηρεῖ ὁ Ζαλλώνης, «εἶναι προφανῶς ἐλαττωματικὴ διότι βλάπτει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ προξενεῖ τὰ σοβαρότερα περιστατικά... "Ἦδη εἶναι ἀποβεβλημένη καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην». Καὶ συνεχίζει:

«Μόλις ἐκβάλει τὸ βρέφος ὀλίγας φωνάς, ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχει κωλικόπονον, καὶ πρὸς ἀνακούφισιν τῷ μεταδίδουσι πολλὴν δόσιν θηριακῆς τῆς Βενετίας». Το ναρκωτικὸ αὐτὸ τα κοιμίζει βαθιά, μόνο που το συνηθίζουν καὶ αργότερα δεν μποροῦν νὰ κοιμηθοῦν χωρὶς αὐτό. Περιγράφει παιδιὰ στὴν κούνια σὲ κατὰστασὴ ἀποπληξίας ἐξ αἰτίας τῆς θηριακῆς, με πρόσωπο κάτωχρο καὶ βραδυκαρδία. Το ξύπνημά τους ὅταν πεινοῦν γίνεται ὄχι με φωνές, ἀλλὰ με «σαρδόνιο γέλωτα».

«Οὐδέποτε δέ», παρατηρεῖ ὁ Ζαλλώνης, «δίδουσιν εἰς τὰ βρέφη τὰ νεογεννηθέντα τὸ πρῶτον γάλα τῆς μητρός, φοβούμενοι μὴ τὰ βλάψῃ ὡς μὴ γνωρίζοντες τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ λαμπρὰν δραστηκότητα... 'Εξ ἐναντίας τοῖς δίδουσι γάλα παλαιόν, τὸ ὅποιον πολλὰκις δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν». Για νὰ καταπιεῖ το βρέφος πιο εὐκόλα τὴν τροφή του, οἱ μητέρες τὴν μασοῦν πρῶτα αὐτές.

Ἡ ἀγνοία στὸν τομέα τῆς ανατροφῆς φαίνεται στὴν ἔλλειψη ἐπιτήρησης τῶν παιδιῶν ἢ ὁποία μπορεῖ νὰ ἔχει ὡς συνέπεια, ατυχήματα, ἢ διάφορες ἀσθένειες, καθὼς καὶ στὴν ἐπιβολὴ πειθαρχίας μέσω ἀπειλῆς καὶ φόβου που ὡς συνέπεια ἔχει νὰ «ῥηιδιοῖ» τὰ παιδιὰ!

Μερικὰ ἀποσπάσματα:

«'Αρχόμενα ταῦτα (τὰ βρέφη) νὰ κυλίωνται καὶ νὰ ἔρπωσι μὲ τὴν κοιλίαν, ἀφίνονται πάντῃ ἐλεύθερα· τότε δὲ διασκεδάζουσι καὶ παίζουσι μὲ τὴν κόνιν, τὰ χῶματα ἢ τὰς βρώμας, καὶ συμβαίνει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ καταπίνωσιν ἐξ αὐτῶν... 'Ἡ μήτηρ παρατηροῦσα ταύτην τὴν κακὴν διάθεσιν, ζητεῖ νὰ ἀποβάλλῃ τὴν συνήθειάν του τύπτουσα αὐτό· ἄλλ' ἔπρεπε», παρατηρεῖ ὁ συγγραφέας, «μᾶλλον νὰ συνοδεύῃ αὐτὸ πανταχοῦ καὶ νὰ μὴ τὸ παραμελῇ οὐδὲ στιγμήν. Διότι ἐξ αἰτίας ταύτης τῆς ἀμελείας ἀσθενοῦσι πολλὰκις τὰ παιδιὰ καὶ ὑπόκεινται ἀριδῆλως εἰς τὴν ἀδενομεσεντερίτην νόσον (νόσον τοῦ λαμποῦ καὶ τῆς κοιλίας).

»"Ὅταν παιδιὸν τι φωνάζῃ ἢ κλαίῃ», σημειώνει ἀλλοῦ ὁ Ζαλλώνης, «προστάζουσιν αὐτὸ νὰ σιωπήσῃ δι' ἀπειλῆς τινός ἐπιτηδεΐας ἐπὶ τὸ νὰ τρομάξῃ... Τῷ λέγουσι ὡσαύτως περὶ στοιχείων, περὶ βρυκολάκων, περὶ κακοποιῶν δαιμονίων, περὶ φαντασμάτων· πληροῦσι τὸν ἐγκέφαλόν του ἀπὸ εἰκόνας δεισιδαίμονας... 'Ὁ φόβος γίνεται εἰς

αυτό τό ευχερέστερον τῶν αἰσθημάτων του, πρὸς ὃ εἶναι μᾶλλον ἐπιρρεπές. Οὕτω πως δέ ἡ ψυχὴ γίνεται βλακώδης, ἡ ἐνέργεια σβέννυται, καὶ ἡ καρδιά κλίνει πρὸς τὴν χαμέρπειαν... "Ἄλλωστε ὑπάρχουσι ἅπειρα ἄλλα μέσα πρὸς καταστολὴν τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ποιὴν τις ἐπιβαλλομένη ἐγκαίρως καὶ πρεπόντως περιστέλλει χωρὶς νὰ ἡλιθιοῖ». Ο Ζαλλώνης τονίζει τὴ σπουδαιότητα τῆς κατ' οἶκον αγωγῆς: «Ἐν τοῖς βιβλίοις ἀποκτῶνται κατὰ τό μᾶλλον καὶ ἥττον αἱ γνώσεις, ἀλλὰ ἐν τῷ οἴκῳ μάλιστα ὁ χαρακτήρ μορφοῦται».

Οἱ προλήψεις μαζί με τὴν ἀμάθεια κυριαρχοῦν σε κάθε ἐκδῆλωση τῶν Τηνίων τῆς ἐποχῆς, στηρίζουν δε τὰ ἔθιμά τους καὶ υπαγορεύουν τὸν τρόπο ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀσθενειῶν. Ἀπὸ τὰ διάφορα ἔθιμα που περιγράφει, παραθέτω ἓνα ἐνδεικτικὸ του, ὅπως τονίζει καὶ ο συγγραφέας, πόσο ἡ ἀγνοία καὶ οἱ δεισιδαιμονίες μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιβλαβεῖς ἐξ αἰτίας τῶν ὁσων μποροῦν νὰ προξενοῦν ὄχι μόνο στὴν υγεία ἀλλὰ καὶ στο ἠθικὸ τούτων τῶν ἀνθρώπων.

Ο τοκετός πάντοτε σχεδόν συνοδεύεται ἀπὸ δυσάρεστα συμβάντα. «Ὅθεν φροντίζουσι καὶ προετοιμάζονται ἐν τούτῳ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς παρακλήσεως». Τὴν υψηλὴ θνησιμότητα τῶν μητέρων κατὰ καὶ μετὰ τὸν τοκετό, ο Ζαλλώνης τὴν ἀποδίδει στὴν *ειδικὴ περιποίηση* στὴν ὁποία υποβάλλονται οἱ λεχώνες. «Τὰς προστάζουσι», γράφει, «νὰ πίνωσιν ἐν γένει ἀφέψημα πηγάνου καὶ ποτὰ οἰνοπνευματικά· τὰς σκεπάζουσι βαρύτερα· συντηροῦσι θερμοκρασίαν μεγίστην ἐντὸς τοῦ θαλάμου τῶν, ὅπου ὁ ἀήρ διατηρεῖται συνεχῶς εἰς κατὰστασιν νοσώδη ἕνεκα τῆς παρουσίας πλείστων γυναικῶν τῶν προσερχομένων εἰς ἐπίσκεψιν τῆς ἀσθενοῦς. Καὶ ἵνα κρατήσωσι τὴν ὑπὸ τοῦ πηγάνου προξενουμένην αἰμορραγίαν, ὑπόθετα λίαν στυπτικὰ βάλλονται, ἡ δὲ γαστήρ συνθλίβεται βιαίως...». Στὴ θεραπεία αὐτὴ τὴν καταστρεπτικὴ ἐνώνονται οἱ ἠθικὲς αἰτίες οἱ ὁποῖες παράγουν ολέθρια ἀποτελέσματα· «διότι πάθη βίαια, προαισθήσεις ἀπαίσιαι, ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἐνεργοῦσιν ἰσχυρῶς εἰς τό πνεῦμα τῆς ἀσθενοῦς καὶ διαδίδουσιν εἰς αὐτό τὴν ταραχὴν καὶ τὴν σύγχυσιν... Εὐθύς λοιπόν πυρετός πρωτότυπος ἐπέρχεται, τὰ ἐπιλόχεια (ροή τῶν λοχιῶν) σταματῶσι, καὶ ἡ ἀσθενὴς ἀπόλλυται ἐν μέσῳ τῶν συντρόφων τῆς. Ὁ δὲ θάνατός τῆς ἀφήσιν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐντύπωσιν φόβου καὶ τρόμου, ὃν ἡ φαντασία ἀνευρῇσει καθ' ἣν ἡμέραν ἔσονται αὐταὶ ἐν ὁμοίοις κινδύνοις».

Ιδιαίτερη ἐμφαση δίνει ο Ζαλλώνης στὴν ἐπιστημονικὴ καταγραφή τῶν παιδικῶν ἀσθενειῶν συσχετίζοντας τὴ νοσηρότητα μετὰ τις κλιματολογικὲς συνθήκες που επικρατοῦν κάθε ἐποχῇ. Ὑπο-

γραμμίζεται κι εδώ η άγνοια, η λανθασμένη γνώση και η δεισιδαιμονία των ανθρώπων για την πρόληψη και θεραπεία των παιδικών ασθενειών που ως συνέπεια έχει από τη μια μεριά την υψηλή παιδική θνησιμότητα – «μεταχειρίζονται», παρατηρεί, «θεραπείαν κοινήν ἥτις ἡ αὐτὴ πρὸς πάντας, δὲν τροποποιεῖται οὔτε κατὰ τὰς περιστάσεις οὔτε κατὰ τὰς ἐμφανιζόμενας ποικιλίας τῆς ἀσθενείας»– από την άλλη δε, την εκμετάλλευση εκ μέρους πολλών πρακτικών. «Οἱ ἰατροὶ τῶν», γράφει, «ἀντί ν' ἀποδοκιμάζωσι καὶ νά καταγίνωνται εἰς τό νά πολεμοῦν ταύτας τὰς δεισιδαίμονας καὶ πολ- λάκις ὀλεθρίας ιδέας (καὶ τα παντός εἶδους γιαιτροσόφια), τας συγ- χωροῦσι τρόπον τινά διὰ νά ὠφελῶνται ἐκ τῆς κοινῆς εὐπιστίας».

Παραθέτω παραδείγματα:

Απ' όλες τις ασθένειες, παρατηρεί ο Ζαλλώνης, «ἡ φθίσις» την οποία θεωρεί κολλητική «ἄρχει», ιδιαίτερα το καλοκαίρι. Αυτή η σκληρή ασθένεια, η οποία σε λίγο χρόνο γίνεται κληρονομική, προξενείται και διαιωνίζεται από τη συνήθεια την οποία έχουν οι κάτοικοι να αγοράζουν και να φορούν μεταχειρισμένα ρούχα από την Ιταλία.

«Ἡ ἀδενομεσεντερίτις τῶν παίδων» είναι κοινότατη το φθινόπωρο. Η αιτία στην οποία το αποδίδει ο συγγραφέας είναι ο τρόπος με τον οποίο ανατρέφονται τα παιδιά (ἤδη τον ἔχω αναφέρει).

Ὡς προς το ἄσθμα, το οποίο και αυτό είναι κοινότατη ασθένεια και σε ἔξαρση το καλοκαίρι, ο Ζαλλώνης τονίζει ότι «κακῶς μέχρι τοῦδε ἐκυττάχθη κατὰ λάθος τῶν ἱατρῶν τῶν, οἵτινες θεωροῦσι αὐτό ὡς φλεγμονήν τοῦ πνεύμονος καὶ οὐχί ὡς εἰδικήν νευροπάθειαν τούτου τοῦ ὀργάνου».

Η ευλογιά παρουσιάζεται σ' όλες τις εποχές. «Ἐν τῇ θεραπείᾳ δέ τῆς εὐφλογίας», παρατηρεί ο Ζαλλώνης, «οἱ ἱατροὶ καθόλου λησμονοῦνται». Οι μητέρες εμβολιάζουν μόνες τα παιδιά τους με φλύκταινες ή καυτήρια του ηπιοτέρου είδους, αλλά σχεδόν πάντοτε η ασθένεια μεταβάλλεται σε κακή ευλογιά (ἄφθονη) και στην ένατη ή ενδέκατη ημέρα «θανατεῖ τό παιδίον». Ο συγγραφέας το αποδίδει στην άγνοια των μητέρων για τη σωστή αντιμετώπιση της ασθένειας όπως επίσης και στην εκμετάλλευση εκ μέρους των εμπειρικών γιατρών.

«Ἡ ἄφθονος ἐκφυσις τῆς εὐφλογίας καὶ ἡ περιπλοκή μετ' ἄλλης ἀσθενείας προέρχονται κατ' ἀρχάς, μοι φαίνεται, ἐκ τῆς φροντίδος τοῦ ν' ἀποκλείωσι τόν δροσερόν ἄερα ἀπὸ τοῦ νά εἰσέρχεται εἰς τόν κοιτῶνα τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ τῆς ὑπερβολικῆς θερμότητος ὅπου ὁ ἀσθενὴς αὐτός διατηρεῖται διὰ τοῦ πυρός καὶ διὰ πολ-

λῶν σκεπασμάτων. Γνωρίζουσι δὲ νῦν ἰατρικῶς ὅτι ἡ ἡπιωτάτη εὐφλογία δύναται ν' ἀποβῇ κακὴ εὐφλογία εἰς οἰονδήποτε μέρος τοῦ σώματος εἶναι, ἐάν προσεγγίσωσιν εἰς αὐτὸ ἀντικείμενόν τι θερμόν. Ὅθεν οἱ ἐμπειρικοὶ ἰατροὶ ὠφελοῦνται μεγάλως ἐκ ταύτης τῆς ἀξιολόγου ἰδιοτροπίας, καὶ ὅτε ἡ νόσος ἀναφαίνεται μὲ προγνωστικά ἐπὶ τοῦ προσώπου εὐφλογιστικά, διατάπτουσι ποδόνιπτρα θερμά, ἵνα, διὰ τοῦ διεγερτικοῦ τούτου μέσου, ἡ ἀφθονία τῆς εὐφλογίας φέρεται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς πρὸς τοὺς πόδας».

Ο Ζαλλώνης, τέλος, περιγράφει καὶ σχολιάζει κατ' ἀρχὴν τὴν «δαισιδαίμονα θεραπείαν» καὶ στὴ συνέχεια εξετάζει τὴν ἐμπειρικὴ, ἰατρικὴν θεραπεία.

Για τὴν θεραπεία τῶν διαλιπόντων πυρετῶν, τῆς ἐπιληψίας (καὶ διαφόρων ἄλλων ἀσθενειῶν) «οἱ κάτοικοι τῆς Τήνου», γράφει, «ἐμπιστεύονται εἰς λόγους μαγικοὺς καὶ εἰς φυλακτῆρια (περίαιπτα) φερόμενα ἐπὶ τοῦ λαμοῦ ἢ ἐφ' ἑαυτῶν». Ἀλλὰ τὸ πιο επικίνδυνον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγραφέας, εἶναι ὅτι σ' αὐτές τις ἀπλές θεραπείες προσθέτουν συχνὰ γιαιτρικά οὐξὰ καὶ δραστικά, τὰ ὁποῖα εἶναι φυσικὰ ἀπηγορευμένα ἀπὸ τὴν ὀρθὴ ἰατρικὴ χωρὶς νὰ ξέρουν τις συνέπειές τους. Μέσα στα γιαιτροσόφια, ἐκτός ἀπὸ τὰ «φάρμακα» καὶ τοὺς θεραπευτικοὺς χειρισμοὺς βρίσκονται συχνὰ καὶ ἄλλα ετερόκλητα στοιχεῖα: ἀστρονομικὲς καὶ γεωγραφικὲς γνώσεις, ἱστορικὲς ἢ ἐπιδημιολογικὲς πληροφορίες, θέματα βοτανικῆς καὶ γεωλογίας, ἐξορκισμοί, χημικὲς τεχνικὲς, μαγανείες.

Στὴν Τήνο, ὅπως καὶ στὴν υπόλοιπὴ Ἑλλάδα, οἱ κάτοικοι φοβοῦνται τὴν ἐπίδραση τοῦ «καλουμένου κακοῦ ὄμματος». «Ταύτης τῆς ἐπιτηρείας», γράφει ὁ Ζαλλώνης, «γίνομένης κατ' αὐτοὺς ἐπαισθητῆς πρὸ πάντων εἰς τοὺς παῖδας, προστρέχουσι διὰ νὰ τὰ προφυλάττωσιν εἰς τὸ σκόροδον καὶ εἰς τὸ χρῶμα τὸ κυανοῦν... Ζητοῦσι δὲ συνάμα ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας καὶ τὸν ἱατρόν!» Ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι θρίαμβος γιὰ τὴν θερησκεία.

Οἱ Τήνιοι ἀποδίδουν ἐν γένει στο διάβολο δύναμη πολὺ ἐκτεταμένη πράγμα το ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττει. Πιστεύουν δὲ ὅτι οἱ νευροπάθειες καὶ οἱ ψυχολάθειες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπιτηρείαν τῶν δαιμόνων. «Ἡ θεραπεία λοιπόν τῶν παραφροσυνῶν», σημειώνει ὁ Ζαλλώνης, «γίνεται κατ' ὁμοίωσιν τούτων τῶν προλήψεων. Ἀπομακρύνουσι ἀσυμπαθῶς τὸν ἱατρόν,... βοηθήματα δὲ πλέον δραστικά προσκαλοῦνται ἱερεὺς τις ἔρχεται μεθ' ἐνός μεγάλου βιβλίου... ἐξορκίζει δὲ πάσας τὰς δυνάμεις τῆς κολάσεως».

Η αδιαφορία των Τηνίων προς κάθε είδους νεωτερισμό θεμελιούται κατά τον Ζαλλώνη στο παρακάτω αξίωμα: «ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἀκολουθοῦσιν ἀμετακλήτως τὴν θέλησιν τῆς Θείας Προνοίας, καὶ ὅτι αἱ προσπáθεται ὅλων ὁμοῦ τῶν ἀνθρώπων δέν ἤθελαν δυνηθῆ νά ποιήσωσι τὴν ἐλαχίστην μεταβολὴν εἰς ὅ, τι ἅπαξ ὠρίσθη ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης». Ο συγγραφέας παραδέχεται μὲν αὐτὴν τὴν ἀρχή, παρατηρεῖ ὅμως ὅτι στὴν πράξη δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν καταχράται.

Γράφει λοιπὸν: «... πλὴν θέλεις με εἰπεῖ, ἐν νόσῳ τινὶ τί νά πράξω; ἀποκριθῆσομαι, ποιήσατε ὡς ὅτε πεινάτε. Ἡ ἀνάγκη τοῦ φαγεῖν σὰς βιάζει; ζητήσατε τροφάς· ἔχετε ἀνάγκην θεραπείας; ἔλοιπόν! ζητήσατε τὰ κατάλληλα ὑμῖν ἱατρικά». Συστῆναι δὲ στὶς μητέρες νὰ συμβουλευόνται τὴ γνώμη ἐμπειροῦ (ἐπιστήμονος) γιὰτροῦ πρὶν ἀρχίσουν ἔστω καὶ κάποια ἀπλὴ ἀπὸ τὶς συνήθεις ἱατρικὲς θεραπείες. Προτείνει λοιπὸν ἀνεπιφύλαχτα τὴν προσφυγὴ στὴν ἐπιστημονικὴ ἱατρική.

Απὸ τὶς διάφορες, τώρα, ἐμπειρικές ἱατρικὲς θεραπείες καὶ συνταγές που δίνονται στὸ βιβλίο, μερικές μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ σὲ παιδιὰ. Εἶναι οἱ θεραπείες που προτείνονται γιὰ ὅλες τὶς ἀσθένειες καὶ εἰδικότερα γιὰ τοὺς ὀξεῖς πυρετοὺς. Ἄλλες πάλι ἐφαρμόζονται ἀποκλειστικὰ σὲ παιδιὰ ὅπως αὐτὴ γιὰ τοὺς «ἐλμυνθας» (σκώληκας τῶν παιδῶν).

Παραθέτω ἀποσπάσματα:

«Κατὰ (τοὺς ἱατροὺς) αὐτοὺς, τὸ καλλιώτερον πρὸς θεραπείαν μέσον ὅλων τῶν νόσων μάλιστα τῶν ὀξέων πυρετῶν, εἶναι νά διατάτῃσι δίαίταν ἐντελῆ... ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἑβδομάδας». Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ ἀσθενὴς τρέφεται μὲ βραστὸ μόνον ρύζι καὶ χλιαρὸ κριθαρόνερο ἢ φρυγανόνερο. «Παραγγέλλουσι δὲ νά τηρῆται εἰς πάντα καιρὸν ὁ ἀσθενὴς ἐν θερμότητι, καὶ φροντίζουσι νά κλείωνται κατὰ προσταγὴν τῶν ἀκριβῶς τὰ παράθυρα καὶ αἱ θύρα»... Ἀλλοῦ γράφει: «Ἐάν ἡ γλῶσσα τοῦ νοσοῦντος εἶναι ὑπώρχος, ἀξιοῖ ὅτι πρέπει νά τὴν καθάρῃ διὰ ποτοῦ ἐμετικοῦ· ἐάν δὲ ἔχη τὴν γαστέρα μετεωρισμένην, μάλιστα μὲ κοψίματα, λέγει ὅτι πρέπει νά λάβῃ καθάρσιον. Φλεβοτομεῖ, παρ' αὐτίκα, διὰ τὸ εἶναι ὀλίγον τὸν σφυγμὸν πυρετικόν»... Ἀφήνουν δὲ στὶς μητέρες ἱατρικὰ φάρμακα γιὰ πολ- λές ἡμέρες μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ τα δίνουν στὰ παιδιὰ σὲ ὀρισμένες δόσεις καὶ σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα. Παρασκευάζουν δὲ οἱ ἴδιοι τὰ φάρμακά τους. Τα περισσότερα εἶναι «καταπότια, ἐκθλίματα καὶ κόνεις καθαρτικά».

Παρατηρεί, τέλος, ο Ζαλλώνης, ότι οι εμπειρικοί γιατροί «άγνοοῦσι παντάπασι τήν προφυλακτικὴν ἰατρικὴν καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς ὑγιεινῆς...». Και συνεχίζει: «Αὐταὶ αἱ καθολικαὶ προλήψεις τῶν ἰατρῶν μετ' εὐλαβείας σεβαζόμεναι ὑπὸ τῶν ἀτόμων τῶν περικυκλούντων καὶ ἐπιμελουμένων τὸν ἀσθενῆ, ἐποίησαν πολλάκις νά μεταβάλληται μικρὸν τι κακὸν εἰς ἀσθένειαν λίαν σοβαράν».

Οἱ Ἕλληνες, βέβαια, σαν συμβιωτικὴ κοινωνικὴ μονάδα, εἶχαν μια δική τους συνεκτικὴ καὶ νομοτελειακά καθορισμένη κοινωνικὴ ζωή. Ο βίος τῶν Ἑλλήνων εἶχε ἓνα πλούσιο υπόστρωμα παράδοσης καὶ να περιγράψει οποιοδήποτε τομέα τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς εποχῆς ἐκείνης. Ἀπὸ τα παραπάνω στοιχεῖα, προκύπτει ὅτι στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα, υπήρχε εἰδικὸ ενδιαφέρον γιὰ τὴν παιδιατρικὴ ἀκόμη καὶ στὴν εμπειρικὴ ἰατρικὴ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Zallony, Marcaky, (Docteur en Médecine), *Voyage à Tine, l'une des îles de l'Archipel de la Grèce, suivi d'une traité de l'asthme*, à Paris, chez Arthus-Bertrand, Libraire, Rue Hautefeuille, No 23 1809, σελ. 1-174 & 1-90. Βλ. καὶ μετάφρασή του στα ἑλληνικά.

Ζαλλώνη, Μ., *Ιστορία τῆς Τήνου*. Μετάφραση τοῦ Δημητρίου Μ. Μαυρομαρὰ (Διδασκάλου), Ἀθήνα, Τυπογραφεῖο ο Λαός, 1888, σελ. 112 (Στὴ μετάφραση δὲν περιλαμβάνεται τὸ κεφάλαιο περὶ ἀσθματος).

Μάουρερ, Γκέοργκ Λ., *Ο Ἑλληνικὸς Λαός*, Χαϊδελβέργη 1835, Μετάφραση: Ὀλγας Ρομπάκη, Ἐκδόσεις Τολίδη, Ἀθήνα 1976.

Ρηγάτος, Γεράσιμος Α., «Στοιχεῖα Παιδιατρικῆς σε χειρόγραφο». Ἱατροσόφιο τοῦ 19ου αἰῶνα», *Ιστορία τῆς Παιδιατρικῆς*, Παιδιατρικὴ 41: 346-350, 1978.